

Anna Kostecka-Sadowa
Polska Akademia Nauk w Krakowie
Instytut Języka Polskiego
annasadowa@op.pl

Nazwy części kosi w ukraińskiej gwarze nadsańskiej (na przykładzie rejonu mościskiego, obwodu lwowskiego)

Abstrakt: Celem artykułu jest zaprezentowanie nazw elementów budowy kosi oraz zmian w nazewnictwie na przestrzeni 30 lat w gwarze ukraińskiej rejonu mościskiego, obwodu lwowskiego. Analiza opiera się na przesłedzeniu zmian dokonujących się w mowie mieszkańców wsi reprezentujących dwa pokolenia.

Słowa kluczowe: gwara ukraińska, zróżnicowanie pokoleniowe, słownictwo, pogranicze językowe

Abstract: **Names of the scythe in the Ukrainian Nadsanie dialect (based on an example of the district of Mościska).** The article describes the parts of a scythe and the changes in the nomenclature over a span of 30 years in the Ukrainian Mościska dialect. The author analyses changes which occurred in the speech of rural area inhabitants representing two generations.

Keywords: Ukrainian dialect, cross-section of generations, lexis, linguistic borderland

Kosa jako podstawowe narzędzie służące do koszenia była w powszechnym użyciu do końca XX wieku. Jednak wraz z mechanizacją prac polowych używa się jej coraz rzadziej. Proces zanikania rozpoczął się w latach 50. Wypierana stopniowo przez kombajn na niektórych terenach już po pierwszej wojnie światowej, kosa odchodzi w przeszłość zarówno jako obiekt etnograficzny, jak i w wymiarze lingwistycznym – znajomość budowy oraz stosownych nazw jest coraz słabsza, a wśród najmłodszych pokoleń niemal marginalna. Kosa obecnie traktowana jest jako relikw przeszłości, zalega w budynkach gospodarczych jako rzecz mało przydatna, wręcz niepotrzebna.

Artykuł ten ma na celu zaprezentowanie elementów budowy kosi oraz zmian w ich nazewnictwie na przestrzeni 30 lat w gwarze ukraińskiej rejonu mościskiego, obwodu lwowskiego. Materiał gwarowy zbierałam w 2016 oraz 2017 roku, reprezentuje on słownictwo III i IV pokolenia¹ (III – ur. 1946-1970, IV – 1971-1995). W badaniach skoncentrowałam się na przesłedzeniu modyfikacji dokonujących się w mowie miesz-

¹ Podział pokoleniowy podaję według Jerzego Sierociuka (2003, 134). Informatorzy z poszczególnych punktów badawczych to: Czyszki: p. III – [RS] mężczyzna ur. 1952; [MS] mężczyzna ur. 1953; p. IV – [WS] mężczyzna ur. 1976; [MJ] mężczyzna ur. 1975; Kryrowice: p. III – [JK] mężczyzna ur. 1950; [TK] mężczyzna ur. 1962; p. IV – [MK] mężczyzna ur. 1980; [SN] mężczyzna ur. 1978.

kańców wsi w przekroju pokoleniowym. Przedstawiona analiza obejmuje materiał współczesny dotyczący budowy narzędzia wykorzystywanego tradycyjnie do prac polowych. Jest to niewielka próba badawcza, lecz wystarczająca dla stwierdzenia obecności danej nazwy i desygnatu w świadomości użytkowników języka.

Ukraiński materiał gwarowy porównałam z nazewnictwem występującym w ukraińskim języku literackim. Badaniami dialektologicznymi została objęta lokalna społeczność wsi Czystki oraz Krysowice, w których Ukraińcy stanowią obecnie większość narodową, bo ponad 85% mieszkańców. Pozostałe 15% to ludność polska, która w latach 90. XX wieku stanowiła jeszcze niemal 30%. Na podstawie *Kwestionariusza do badań słownictwa ludowego* Witolda Doroszewskiego przeprowadziłam i nagrałam wywiady z tamtejszą ludnością ukraińską na temat budowy kosy i jej elementów, choć w trakcie nagrań pojawiły się też luźne rozmowy na różne tematy. Po przesłuchaniu materiału wynotowałam cechy językowe badanych respondentów, z których wynika, że pojawiające się stałe zjawiska językowe wyraźnie nawiązują do systemu gwar nadszańskich.

Omawiana gwara zaliczana jest do zespołu gwar dialektu południowo-zachodnio-ukraińskiego, obejmuje dawne tereny Nadsania – ziemie położone na północ od nurtu Sanu, między rzeką Strwiąż na południu, do Bełzca i okolic Tomaszowa Lubelskiego na północy (Rieger 2012). Termin *gwara nadszańska*, wskazujący na bezpośrednie jej usytuowanie w dorzeczu rzeki San, wprowadzony został do terminologii naukowej w latach 30. XX wieku przez Marię Przepiórską (*надсянський говір*). Obszar występowania tych gwar określane jest w pracach językoznawczych rozmaicie. Na terenie dzisiejszej Polski były to tereny pomiędzy liniami biegnącymi od Sanoka i Dobromila na południe oraz rzeką Tanew na północy, na północ od Tarnobrode. Wschodnia granica gwar nadszańskich oddzielająca je od gwar naddniestrzańskich nie jest do końca wytyczona. Hryhorij Szyło lokalizuje gwary nadszańskie w granicach dzisiejszej Ukrainy – w wąskim pasie wzdłuż granicy z Polską pomiędzy Niżankowicami a Krakowcem. Władysław Kuraszkiwicz wskazuje teren od Dobromila po Rawę Ruską. Maria Przepiórka wyznacza granicę południową na południe od linii Dynów-Przemyśl, dalej mówi o pograniczu z gwarami łemkowskimi i bojkowskimi.

Myron Onyszkiewicz zgromadził zapisy terenowe od różnych osób z kilku wsi nadszańskich oraz, również na podstawie wywiadów z przesiedleńcami na Ukrainie, opracował materiał do przyszłego *Atlasu gwar nadszańskich i łemkowskich*. Opisał on język bliski stanowi sprzed wojny, sprzed silnych wpływów z jednej strony ukraińskiego języka literackiego, z drugiej – rosyjskiego; obecnie przygotowuje go do druku Instytut Ukrainoznawstwa NANU we Lwowie. *Atlas gwar nadszańskich* w znacznej mierze potwierdza spostrzeżenia Marii Przepiórskiej-Owczarenko odnośnie do cech właściwych tym gwarom, w wielu miejscach je uściśla, w pewnych przedstawia inaczej, niektóre dodaje. Pokazuje też zasięg wielu cech, choć brak zapisów z biłgorajskiego, z okolic Mościsk oraz z terenów pomiędzy Sanem i Wiarem nie pozwala na pełny opis gwar nadszańskich w oparciu jedynie o materiały *Atlasu* (Rieger 2012, 233-234). Prezentowana praca będzie zatem stanowiła uzupełnienie luki.

Historia wzajemnych kontaktów i związanych z nimi wpływów językowych polsko-ukraińskich jest długa i trwa odkąd te dwa zespoły językowe wyodrębniły się z jednego pnia prasłowiańskiego (co sprawia, że są sobie bliskie) i od kiedy ich użytkow-

nicy zaczęli mieszkać obok siebie. To wielowiekowe sąsiedztwo obu narodów sprawiało, że spotykając się i ścierając się ze sobą, mieszając i uzupełniając nawzajem, wzbogacały się. We współczesnym języku ukraińskim można odnaleźć szereg polonizmów, najczęściej wewnątrznie zruszczonych czy rozwiniętych pod względem słowotwórczym lub znaczeniowym zgodnie z duchem języka polskiego. Język i gwary polskie oddziaływały również na gwary zachodnioukraińskie. Najsilniejszego wpływu ze strony polszczyzny doznał dialekt łemkowski, za nim plasuje się grupa gwar nadsańskich. Podobnie jest z językiem polskim i gwarami polskimi na pograniczu wschodnim, w których pojawiają się wyrazy ukraińskie. Niżej przedstawiam podstawowe systemowe osobliwości gwar nadsańskich, które odnotowałam u badanych respondentów.

W zakresie fonetyki w systemie samogłosek można wyróżnić kilka charakterystycznych cech:

a) wymowa ogólnosłowiańskiego *i*, które nie zmiękcza poprzedzających spółgłosek, np. *дiміна, малина, гудіна, ху̀дими* (tę cechę dźwiękową gwar nadsańskich uznaje się za najistotniejszą, M. Przepiórska pisała, że to zjawisko jest „jednym z archaizmów, który dosyć silnie utrzymuje się w gwarach pogranicznych dzięki wpływowi w analogicznym zjawisku sąsiednich języków” [Пшепюрьська 1938: 132], chodzi tu oczywiście o wpływ sąsiednich gwar polskich i polskiego języka literackiego);

b) utrzymywanie się średniego *ы* po wargowych i sonornych spółgłoskach, również w zakończeniach przymiotników: *я був: був*, zjawisko to jest znane też w gwarach łemkowskich;

c) wahania samogłosek *i / y // u*: *живім // жувим*;

d) przejście połączeń *ки, ги, хи* w *кі, гі, хі*: *сніги, гріхі, кінути*;

e) samogłoska *o* w pozycji nieakcentowanej zwęża się do *y*, jest to tzw. *ukanie*: *гулува, куро́ва*;

f) samogłoska *a* po miękkich i syczących spółgłoskach przechodzi w *e* (*e*): *жеба, декую, ред, флешка, н’еть, м’есу*;

g) samogłoska *a* przechodzi w *e* przede wszystkim w sąsiedztwie spółgłoski *r*, niezależnie od akcentu, np.: *сарадіна, чаравікі, грачка, грабінь, рамінь* (według M. Przepiórskiej to zjawisko jest bardzo silnie zakorzenione w gwarze nadsańskiej i rozpowszechnione na całym tym obszarze [Пшепюрьська 1938: 145]).

Wśród cech charakterystycznych dla systemu spółgłosek gwar nadsańskich, na uwagę zasługują następujące zjawiska:

a) miękkie wargowe spółgłoski ulegają dyspalatalizacji, po miękkich *n’, б’, в’* pojawia się *й*, a po *м’ – н’*: *пійет, бйїлий, мнесу, мніхкій*;

b) *l* epentyczne na ogół nie występuje po spółgłoskach wargowych: *люб’ю* zamiast *люблю*, *роб’ю* zamiast *роблю*, *сп’ю* : *сплю*, *див’юсі* : *дивлюся*;

c) przyimek lub przedrostek *в* przechodzi w *з*, a *ф* w *х*: *гмер, гдома, гдова, гперід // хперід, хнав, глімі* (zjawisko to jest również charakterystyczne dla gwar łemkowskich [Пшепюрьська 1938: 151]);

d) wymowa *ст’* jak *сц’*: *сціна, в місці* (zamiast *в місті*);

e) proteza *в-, з-* na początku słów rozpoczynających się na samogłoskę: *воку, вообраз, вогірок, гамерика, вубід // губід*;

f) stwardnienie końcowego:

-ть w zakończeniu 3 os. lp. i lm. czasu teraźniejszego, 2 os. lm. trybu rozkazującego: *ходит, рубит, пишит*, oraz w przysłówkach: *досит, навіт*,

-ць: *кінець, місце, хлопець, перець*,

-сь, -ць w sufiksach -ськ, -цьк: *польський, німецький, хлопчиську*.

Tak w skrócie można przedstawić najbardziej rozpowszechnione zjawiska fonetyczne gwar nadszańskich występujące w rejonie mościskim, które w całości zaświadczały odrębność tego ukraińskiego arealu językowego z fonetycznego punktu widzenia.

W zakresie fleksji odnotowałam następujące zjawiska:

a) w N. lp. rzeczowników, przymiotników oraz zaimków rodzaju żeńskiego często występuje zakończenie *-ом* zamiast ogólnoukraińskiego *-ою, -єю*, np. *том дорогом, з глумом бабом, з ньом дурном*, natomiast rzeczownik *рука* w N. lp. występuje w dwóch formach: *лівом руком // руков (рукоў)* – to zjawisko morfologiczne w gwarach nadszańskich spokrewnia je z łemkowskimi;

b) w C. lp. rodzaju męskiego i nijakiego występują zakończenia zgodnie z systemem ogólnoukraińskim: *-ові, -еві*, lecz w gwarach nadszańskich występują szerzej – w formach rzeczowników pierwszej i czwartej odmiany rodzaju męskiego i nijakiego: *луштові, куритові, діучетові, Миколуві*;

c) w Msc. lp. rzeczowników rodzaju męskiego i nijakiego występuje czasem *-у* zamiast *-і*: *на тилетю*;

d) forma wołacza niektórych rzeczowników czasem zanika, jego funkcję spełnia mianownik: *Микола!, Галя!*, czasem forma wołacza traci końcową samogłoskę: *мам, Гань, Марік*;

e) w D. lm. powszechne jest zakończenie *-ів*, które przechodzi nawet na formy rzeczowników rodzaju żeńskiego i nijakiego: *бабів, сестрів*;

f) w N. lm. obok zakończeń *-амі, -емі, -мі* pojawiają się formy *-іма, -ума, -ема*, pochodzące z dawnej odmiany liczby podwójnej: *вучима, пальцима, косарема*.

W odmianie przymiotników zwracają uwagę nieściągnięte formy mianownika lp. rodzaju nijakiego: *малої дівче, тиле; ладнуї полі* oraz formy mianownika lm.: *добриї люди, малиї діти*. Takie nieściągnięte formy przymiotników występują również w ukraińskim języku literackim, najczęściej w stylu poetyckim.

W odmianie zaimków występują stare enklityczne formy celownika: *мі // ми „мені”, ти // ти „тобі”, си // си „собі”, і „ї”,* np. : *дай ми їсти, шось ти пувім, вось си сам*. W ukraińskiej gwarze badanego terenu odnotowałam również formy zaimków, które odróżniają się od odpowiednich form ogólnoukraińskich: *той „цей”, тута „ця”, тутю „це”, ти, туты „ці”*.

W formach liczebników od 11 do 30 m.in. zanika końcowe *-ть*: *їдинайці, дванайці, штырнайці, шіснайці, дваїці, трийці*.

Z osobliwości koniugacji zasługują na uwagę następujące zjawiska:

a) ściągnięte formy czasowników na *-ати* w czasie teraźniejszym: *гадам, гадаш, чекам, знам*; nieściągnięte formy w lm.: *гадаїмо, гадаїти, гадають*;

b) formy trybu rozkazującego często tracą zakończenia: *ходь ты „ходи”, викуп, прив'яз, ходьму „ходімо”, ходьти „ходіть”, возьти „взізьміть”*;

c) formy czasowników czasu przeszłego są złożone: *мав'їм, малас, мализму, худив'їм, худилизму, худилисти; дем був „де я був”, шось гадала? „що ти*

говорила?», *жизмо їздили* „що ми їздили”, *ви Львові сти є* „ви є у Львові”, *де сти ходили?* „де ви ходили?”;

d) formy czasu przyszłego tworzone są od czasownika *бути* i odpowiednich form czasownika czasu przeszłego: *буду їла* „буду їсти”, *буду спала* „буду спати”, *він буди браў* „він буде брати”;

e) powszechnie są przymiotnikowe formy czasownika: *руспуротий, забратий, віддатий*.

Wśród przysłówków na uwagę zasługują specyficzne dla tej gwary formy: *сперши* „скоріше”, *міцно* „дуже”, *зев* „сюди”. Istotną cechą dystynktywną jest też zaimek *без* używany w dwóch znaczeniach: ‘bez’ i ‘przez’, podobnie jak w gwarach polskich: *биз дорогу, биз ліс, биз річку*.

Po tym krótkim wprowadzeniu w specyfikę gwar nadsańskich warto przywołać rezultaty współczesnych badań. Materiał, jakim dysponuję, pozwala na przedstawienie w niniejszym artykule przemian leksykalnych w perspektywie chronologicznej, ponieważ różnica wieku między kolejnymi respondentami wynosi 30 lat, oraz określenie rozmiaru i zakresu przeobrażeń zachodzących w wycinku pola tematycznego związanego z nazwami elementów kosy.

Zdawać by się mogło, że narzędzie to wraz z upływem lat zaczęło tracić kojarzoną z nim prostotę. Nazwa desygnatu nie wykazuje w gwarze zróżnicowania – w użyciu pozostaje tylko jedna nazwa – *кос’а*. Sprawdźmy zatem, jakie określenia poszczególnych części tego narzędzia do koszenia funkcjonują w mowie współczesnych mieszkańców wsi.

‘Kij na którym osadzona jest kosa’ ma w badanej gwarze dwie nazwy – *кусиско* oraz *кисе*. Używane są one przez pokolenie III badanych respondentów obocznie, natomiast IV pokolenie użytkowników gwary zna tylko wyraz *кусиско*. Nazwa *кисе* jest gwarową postacią ukraińskiego literackiego *кісся*, leksem *кусиско* występuje powszechnie również w gwarach polskich na tym terenie – *косиско*: *Кисе // косиско рубили з дивев’яного бруска, десь від 1.5 до 2 метрів дувжини*.

Nazwa ‘rączki u kosiska’ to w większości *ручка* albo *держак*: *Я гадаю на то держак, бу за то сі тримаї косу. Я то називаю ручка, бо тов руков за то сі тримаї*. Nazwa *ручка* jest postacią literacką języka ukraińskiego, używana głównie w języku młodszych respondentów.

Nazwa ‘bocznej, szerokiej części kosy’ to *полотно* ‘płótno’, podobnie jak w ogólnym języku ukraińskim: *Та жилізна частина куси маї два боки – тупу, верхню і нижню, гостру. А ціле то жилізу ту пулотно*. Niestety, badani z IV pokolenia użytkowników gwary nie znają żadnej nazwy na ten element kosy.

Istnieją dwie postaci gwarowe na określenie ‘samego końca kosy’ – mówi się tu *кінець куси* albo *чубок*: *Пирід куси ту він нимаї назви. Ту тово ту то кінець куси або чубок*. W ukraińskim języku literackim istnieje nazwa *дзьоб* ‘dziób’. Badani respondenci z IV pokolenia używają leksemu – *чубок*.

Na ‘ostrzy brzeg kosy’ funkcjonuje nazwa taka sama jak w języku literackim – *лезо*, znana powszechnie wszystkim użytkownikom gwary.

Kolejnym elementem określającym ‘grubszy brzeg kosy po drugiej stronie’ jest *прут* lub zdrobniale *прутик*: *Та таво во верхня тупа стурруна куси ту тово є прут. Я на то говору прут, прутик*. Ta sama nazwa występuje w języku ogólnie-

ukraińskim – *прут*, młodsze pokolenie respondentów nie zna tej nazwy, mówi po prostu – *то тина стурпуна* – strona tępa tego narzędzia.

‘Najszersza część kosi blisko kosiska’ znana jest pod nazwą *п’ятка* – *п’ятка* – tylko w mowie III pokolenia respondentów, młodszy nie znają żadnej nazwy. W języku literackim określenie to jest bardziej opisowe: *п’ятка з шийкою* ‘piętka z szyjką’ lub *бухо з пупком* ‘ucho z pępkiem’.

‘Kosę do kosiska przymocowywano’ za pomocą desygnatu, który w tej gwarze ma dwie nazwy – *жизізне кільце* (w języku literackim: *залізне кільце*) lub *перстень*. Ta druga znana jest młodszemu użytkownikowi gwary. Niezbędnym był jeszcze jeden desygnat – drewniany klin (*дири́в’єний клин до забивання*) – służył on do stabilnego utrzymywania kosi z kosiskiem. Mocowano go w uchu w pierścienia: *Косу, ту жизізну частину, ми спудчували з кусискум за дупумогою жизізного кільця – перстєня і ше сі забивату дири́в’єним клином – клином до забивання того перстєня, жиби то сі ни рухалу*.

Nazwy związane z procesem ostrzenia kosi są podobne jak w literackim języku ukraińskim oraz polskim: kosi się nie ostrzy, tylko klepie się: *косу клепают*. Wyrazy te są używane przez wszystkich badanych respondentów.

‘Nazwa desygnatu, na czym klepie się kosę’: ostrą stroną młotka – *молотка* klepie się na specjalnej podstawie – *бабці: бабка та то є забита в пиньок гострою частиною, в дири́в’єну кулоду. Клепаї сі пучинаючи від п’яткі ду чубка куси, рівнумірну пу цілій нижній дувжині пулутна*. Te nazwy są znane również młodszemu użytkownikowi gwary.

‘Podłużne narzędzie z kamienia do ostrzenia kosi’: *камінь*. Po klepaniu, już podczas koszenia w polu, ostrze kosi toczy się kamieniem – *камінь з покритими дрібними зирнетками*. Kamień ten trzyma się w specjalnej pochwie z wodą – *камінь туютою тримаї сі в похві при поясі, він муси бути гводи*.

‘Osoba kosząca kosą’ to *косар*, *косарі*, nazwa ta znana jest obu badanym pokoleniom: *Кусарі ставали фчас зраня, як руса ше лижєсла на траві і йшли кусити траву. Типер малу хто коси кусою, типер є косяркі, хіба жи субі для кролів, абу в бульбі пирид викупанням бульби*.

Zestawienie materiału w przekroju dwupokoleniowym daje podstawy do wyciągnięcia wniosków dotyczących co najmniej kilku zjawisk – z jednej strony ukazuje stopniowy zanik desygnatu, z drugiej zaś – pozwala obserwować modyfikacje systemu leksykalnego powodowane powyższym procesem. Postępujące wraz z zanikaniem desygnatu przeobrażenie leksyki jest zjawiskiem oczywistym. Ten materiał pozwala jednak obserwować mechanizmy tego procesu oraz jego dynamikę w perspektywie pokoleniowej. Możemy nadto dostrzec, że niektóre nazwy elementów kosi są również znane w języku polskim czy w gwarach polskich.

Wzajemne oddziaływanie na przestrzeni wieków języków dwóch sąsiednich narodów – polskiego i ukraińskiego – miało wpływ na ich wzajemne podobieństwo. Dlatego można powtórzyć za polskim językoznawcą Tadeuszem Lehrem-Spławińskim: „nie ma na obszarze Słowiańszczyzny dwóch języków, które byłyby sobie równie bliskie, jak polski i ruski”. Profesor Michał Łesiów pisze z kolei:

Wielowiekowe żywe kontakty i wzajemne wpływy języka polskiego i ukraińskiego stały się przyczyną większego pokrewieństwa tych języków, niż mogłoby to wynikać tylko ze względu na wspólną przynależność do tej samej grupy języków słowiańskich. Stąd ta na pozór dziwna sytuacja, że Ukraińiec nieznający wcale języka polskiego, zasłyszawszy tekst polski po raz pierwszy, lepiej go zrozumie, niż postawiony w tej samej sytuacji Rosjanin, i z drugiej strony Polak, który nigdy nie uczył ukraińskiego i rosyjskiego, lepiej zrozumie tekst ukraiński, niż rosyjski. Stwierdzono również, że Polacy nieraz łatwiej pojmują tekst ukraiński niż na przykład czeski mimo to, że język czeski i polski należą do grupy języków zachodniosłowiańskich, a ukraiński – do grupy wschodniosłowiańskich (Łesiów 1973: 50).

Literatura

- Czyżewski F., Sajewicz M. (1992), *Polsko-ukraińskie paralele leksykalne w gwarach b. powiatu włodawskiego*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem*, Część IV. *Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim*, pod red. J. Bartmińskiego, M. Łesiowa, Lublin, s. 121–132.
- Czyżewski F., Warchoła S. (1998), *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin.
- Janiak B. (1995), *Polsko-ukraińskie związki językowe na przykładzie gwary Niemirowa nad Bugiem. Fonetyka, fonologia, słownictwo*, Łódź.
- Karaś M. (red.). (1975), *Studia nad dawną dialektologią polską i ruską* (Z materiałów b. Katedry Języków Ruskich UJ), „Zeszyty Naukowe UJ CCCLXXVI, Prace Językoznawcze” z. 44, Kraków–Warszawa.
- Kołodźńska T. (1998), *Uwagi o fleksji gwary ukraińskiej wsi Nienowice*, „Slavia Orientalis”, XLVII, nr 1, s. 103–111.
- Kołodźńska T. (2010a), *Kalki językowe w ukraińskich gwarach nadsańskich*, „Linguistica Copernicana”, nr 2 (4), s. 287–296.
- Kołodźńska T. (2010b), *Z badań nad derywacją rzeczownika w ukraińskich gwarach nadsańskich*, „Slavia Orientalis”, LIX, nr 2, s. 253–265.
- Krawczyk A. (2007), *Zapożyczenia leksykalne w sytuacji wielojęzyczności. Ukrainizmy i rusycyzmy w gwarze Maćkowiec na Podolu*, Warszawa.
- Kuraszkiewicz W. (1985), *Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej*, Warszawa.
- Łesiów M. (1973), *Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej*, „Slavia Orientalis”, XXII 1, Warszawa.
- Łesiów M. (1978), *Polsko-ukraińskie oboczności leksykalne w gwarach pogranicza*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria Językoznawstwo, Warszawa, s. 279–286.
- Łesiów M. (1997), *Ukrajński howirky u Polsczy*, Warszawa.
- Nepop L. (2004), *Interferencja leksykalna i jej odmiany (na przykładzie słownictwa kresowego)*, [w:] *Język mniejszości w otoczeniu obcym*, red. J. Rieger, Warszawa, s. 101–127.
- Obara J. (1989), *Teoretyczne problemy kalkowania*, Wrocław.
- Pluskota T., Rudolf-Ziółkowska E. (1979), *Ze słowotwórstwa rzeczownika dawnej gwary nadsańskiej*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, XVIII, s. 207–216.
- Rieger J. (2002), *Ze słownika gwar nadsańskich (na podstawie zapisów Stefana Hrabca)*, [w:] *Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce: Łemkowszczyzna i gwary nadsańskie*, pod kier. J. Riegera, Warszawa, s. 11–6.

- Rieger J. (2012), *Gwary nadszańskie w nowym świetle*, „Slavia Orientalis”, LXI 2, s. 231–256.
- Rudolf-Ziółkowska E. (1996), *Rzeczowniki motywowane w dawnej ukraińskiej gwarze nadszańskiej*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, XXXIII, s. 193–212.
- Sajewicz M. (1993), *O ustaleniu przynależności językowej gwar peryferyjnych (na przykładzie gwar poleskich)*, [w:] *Gwary mieszane i przejściowe na terenach słowiańskich*, pod red. S. Warchoła, Lublin, s. 255–261.
- Sierociuk J. (2013), *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, t. XI, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań, s. 131–136.
- Warchoła S. (1992), *Specyfika gwar mieszanych i przejściowych na terenach etnicznie zróżnicowanych*, Lublin.
- Верхратський І. (1900), *Про говір долівський*, „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові”, т. XXXV, с. 1–128.
- Жилко Ф.Т. (1966), *Нариси з діалектології української мови*, Київ.
- Онишкевич М. (1995), *Атлас давніх говорів Надсяння та суміжних земель (АГН)*, [w:] *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*, pod red. M. Kondratiuka, Białystok, s. 41–51.
- Пшепюрьська М. (1938), *Надсянський говір*, „Праці Українського Наукового Інституту, Т. XLIV: Серія філологічна”, Кн. 7, Warszawa. [Przedruk w: Пшепюрьська-Овчаренко М., 2007, *Мова українців Надсяння*, Перемишль, s. 87–212].
- Хомчак Л. (2008), *З історії дослідження надсянських говірок*, „Діалектологічні студії” 7. *Традиції і модерн*, ред. П. Грищенко, Н. Хобзей, Львів, с. 171–182.